

Meditacije

ČETRTA MEDITACIJA

Janko
Kos

*Angela strašnega udarijo peruti
in večnosti zazevne silna lesa.*

Cene Vipotnik

Kadar smo dolgo zdoma, izseljeni na otok v tem delu mórja, smo daleč od sveta. Zato si ga tako zelo želimo. To poletje smo se čutili bolj osamljene kot ponavadi. Odreševal nas je časopis, ki ga je zamerjeni poštar sredi bleščečega dopoldneva odlagal pred vrati, potem ko je z mopedom vsakič priropotal po hrapavi poti in se skoraj neslišno priplazil do hiše. Časopis nam je postal podoba resničnejšega sveta.

Z njegovih strani so se kot v nenehno vrtečem se kalejdoskopu prikazovala vojna dejanja in govori o miru, državniški obiski in gospodarske prerokbe, dobra dela družbe in zla posameznikov; sredi vročine, ki je legala na otok visoko z neba, so se sproti stapljala v pisano pašo za oči. Čas nad otokom je bil zmeraj negibnejši, svet v daljavi zmeraj bolj gibčen, sijoč in barvit. Bili smo že sredi julija. Spet je priropotal poštarjev moped. Poštar se je skoraj neslišno priplazil do hiše, da bi nas odrešil osamljenosti. Svet je znova zasijal skoz časopisne novice. To pot je bilo nekaj novega med osmrtnicami; nikakor ni bilo mogoče prezreti, da je Ž. umrl. To smrt sem pričakoval.

Julij se je premaknil k svojemu koncu. Vročina je postajala zmeraj gostejša, poletje še bolj poletno, osamljenost na otoku skoraj sladka. Nedvomno je bil naval turistov kriv, da se je začelo v preskrbi zatikati, vrsta pred slabo založeno mesnico je postajala neprijetno dolga, Nemke so s trmoglavo načrtnostjo čakale na svoje meso. V trgovini je zmanjkalo mleka, hrana je bila spet neskončno vabljiva, ljudem na otoku je vlivala otroško veselje do življenja. Celo časopis je prihajal bolj poredkoma, svet je postal še dragocenejši, privoščili smo si ga za posladek povrh vsega dobrega. Zdi se, da je bilo v zadnjih julijskih dneh ali morda v prvem tednu avgusta, ko nas je presenetila med osmrtnicami nova novica. Čeprav je bilo težko verjeti, je bilo vendarle res, da je umrl K. Te smrti nisem pričakoval; bila je nepričakovana, se pravi navadna smrt.

Avgust je bil to leto veličasten. Morje se je gnetlo okoli otoka, kot bi se hotelo z nešteto rokami dobrikati njegovi topli, izsušeni trdnosti. Skoz zračne prostore nad našimi glavami je v rahli sapi zateglo pela nekakšna sinjina, kot bi dejal pesnik, ki smo ga ravnokar brali. Vendar ni bila čisto sinja, na rahlo sta jo zasenčili smrti, ki sta tako naenkrat segli v samoto. Ali je mogoče, da me vest o tem, da je umrl Ž., ni že od vsega začetka obsedla tako zelo, kot sem pričakoval? Ali je res morala priti še druga smrt, da sem začutil težo obeh? Smrt je zmeraj klic po življenju. Zdaj sta s smrtjo prihajali za mano življenji, iz katerih je zraslo teh dvoje

smrtnih rož. Toda ali sem ju sploh zares poznal? Ali ni bilo vse, kar sem vedel o njima, samo varljiv domislek, domišljija, samovšečno moraliziranje, kot vse, kar vemo o drugih ljudeh?

Med sabo teh dvoje življenj in smrti ni bilo v nobeni zvezi. Združilo ju je naključje. Ali pa je nemara v naključju skrivnost, ki se edino takó lahko razodene? Ž. je bil nedvomno mlajši, morda šele pri štiriindvajsetih, učil sem ga pred petimi, šestimi leti, ko je bil tik pred maturo. Toda profesorji pozabljajo mimogrede obraze, učence, razrede. Poskušal sem s spominom seči do podobe, v kateri bi se prikazal Ž., kakršen je bil v tistem času. Spomin me je vodil po šoli, navzgor po stopnicah, iz nadstropja v nadstropje, iz razreda v razred. Ali je bilo v prostoru na cesto ali v tistem na koncu hodnika? V klopeh ob oknu ali tik ob steni? Obraz, ki je bil ostro osvetljen z leve, ali ta, ki je ždel pomaknjen v temnejšo polovico razreda? Končno sem ga našel. Nedvomno, Ž. je sedel v vrsti ob oknu, sam v zadnji klopi; obraz mu je bil osvetljen z leve, kjer je bilo okno, gledal je pozorno proti katedru, bil je posebljena zbranost.

O K.-ju tega ne bi mogel reči. Bil je prav gotovo starejši; ob smrti mu je bilo morda osemindvajset; torej sem ga učil že davno. Spet mi je spomin zablodil po hodnikih, se negotovo ustavljal pred vrati razreda, nato je naenkrat našel pravo pot. Bilo je prvi hip presenetljivo, toda vsak dvom je bil nemogoč, našel sem ga v istem prostoru in skoraj na istem mestu. K. je moral sedeti v isti vrsti, prav na koncu, ne daleč od prostora, kjer je nekaj let zatem sedel Ž. Ni bil posebljena zbranost, ampak posebljena nezbranost. Ni sedel sam, pa tudi ne med dekleti; kaj takega fantovski družini, katere sestavni del je bil, ni bilo niti malo potrebno. Bili so dovolj glasni, veseli in samozavestni, da so se dekleta v razredu — celo najpridnejša v prvih klopeh, ki strežejo profesorjem z očmi in ušesi — ves čas zavedala njihove nalezljive navzočnosti.

Ž. je bil v razredu navzoč skoraj nevidno, z mirnim smehljamem je stal pred tablo, se gibal med klopmi, sedel sam v zadnji klopi; tu je bil resda nekoliko daleč, toda z duhom zmeraj tako zelo pri stvari, kot da sedi naravnost pred tablo. Bil je kajpak odličen v vsem, kar se zdi današnji šoli nujno za odličnost človeka, z lahkotno in preprosto naravnostjo se je gibal v matematiki in slovenščini, fiziki in angleščini, filozofiji in zgodovini. Toda ob tem ni bil prav nič šolski, kajti doma se je nedvomno sam samcat razgledoval po stvareh, ki so mu že odpirale tisti drugi, resničnejši svet. V šoli je z naivno vero sodeloval v vseh prizadevanjih, ki imajo namen napraviti iz nje vsaj prisposodo življenja, če že ne sólo življenje. Na šolskih proslavah je igral na kitaro; na Prešernov dan je pred zbranim dijaštvom z ne prevelikim igralskim darom, vendar požrtvovalno recitiral Prešerna, da je celo profesorici obudil že nekoliko utrujeno vero v smisel tega početja; ko so za poživitev poskusili recitirati Prešerna v angleških prevodih, je to opravil s tankim jezikovnim posluhom, kar se je zdelo v mnogih pogledih očarljivo profesorici angleščine. Ti drobci bi zlahka sestavljali skoraj popolno podobo anonimnega odličnjaka, če ne bi za njimi že od vsega začetka slutili nekaj posebno skromnega, zadržanega, na svoj mladi, vendar že zreli način prefinjenega. Bil je odličnjak, ne da bi bil komurkoli vsiljiv; ni iskal stikov s profesorji, kot se dogaja mladostnikom, ko jih žene stremljivost, ki se bo čez nekaj let, v resničnem življenju onstran šolskega praga, morda izkazala za socialno neprijetno ali celo škodljivo; ni posegal v debate, ni se lovil za

besedami, s katerimi človek že pred dvajsetim letom dokazuje starejšim, da jim raste prihodnji tekmeč. Nedvomno je o marsičem gojil že svojo posebno misel, toda skrival jo je za vljudnim nasmeškom, kot bi hotel reči, da imajo zdaj besedo drugi, njegova pa še ni popolnoma dozorela. In tako je zmeraj bolj postajal čast in dika šole, cenjen in ljubljen od vseh, drag tudi dekletom, čeprav jim ni mogel veljati za privlačen mladosten vzor; bil je razmeroma majhen, že se je nekoliko nagibal k debelušnosti.

K. je bil ne le starejši, ampak v vseh stvareh čisto drugačen. V razredu je bil navzoč z vso svojo mladostjo, vendar nikoli ne čisto sam, ampak zmeraj v družbi sebi enakih fantov, bili so si celó fizično podobni, da jih je bilo pogosto težko razločevati. Ne samo da so sedeli tesno skupaj, ampak so bili neprestano v živem, podtalnem ali pa na zunaj razgibanem stiku; izvir nemira, ki se je v zmeraj širših krogih širil po razredu. Bilo je, kot da nihče med njimi ne more obstajati sam zase, ampak samo tako, da vsak hip potrjujejo drug drugega in s tem vsak sebe. Niso mogli misliti na šolo, ampak kvečjemu nase. K. ni bil posebno dober niti v matematiki niti v slovenščini, pa tudi ne v filozofiji ali fiziki; morda je bil spretnejši v angleškem jeziku, ki se je zdel sestaven del praktičnega sveta, v katerem je že stal z eno nogo ali kar z obema. Ni bilo jasno, ali se nemara ne ukvarja pretirano s športom; njemu podobni so se skoraj nujno morali ukvarjati tudi s tem. Bil je pogosto bolan, kar je pomenilo, da ne želi videti šole v dneh, ko so ga čakali zanimivejši opravki. Toda s čim se je ukvarjal v tem zanimivem času, se ni dalo ugotoviti. Najbrž se ni posvečal posebnemu študiju. Ali je bilo to življenje za dekleta? Tudi to, vendar ne samo to. Bil je vitek, čednega, pravzaprav preveč čednega obraza, vendar najbrž ne zelo sentimentalen. Ali pa morda tudi to, kajti pri Slovencih ta stvar nikoli ni čisto gotova. V prostem času se je moral veliko gibati med ljudmi, v ženski in moški družbi, morda z avtomobilom, v družčinah, ki se na hitro pomikajo po mestu ali iz mesta proti bližnjim motelom in gostiščem, nato pa spet hitro nazaj. To so ljudje, ki požirajo čas in jih čas požira, ker se jim zdi, da ga morajo stisniti čimveč vase; iz tako stisnjenege časa naj bi zrasli v največji možni obseg, da bi prerasli svojo minljivost.

Ž. je odhajal s šole sicer zmagoslavno, vendar s takšno skromnostjo, kot da ne želi nikogar motiti. Nismo si mogli kaj, da ne bi gledali za njim z občudovanjem, pa tudi s skrivnim strahom. Ali je sploh mogoče, da bo tako mlad človek ostal tudi znaprej zmeraj enako sijaven v vedenju, vednosti, rasti? Že nas je vznemirila vest, da se vpisuje na čisto filozofijo; odhod na matematiko bi nam bil tolažilni dokaz, da se talent spaja s treznim razumom, ki vnaprej ve, kje se skriva zares dosegljiva, plodna resnica današnjega časa. Filozofija je slej ko prej nevarna, neznana dežela, v kateri se je zgubilo že nič koliko nadarjenih ljudi; tako se jih zgublja zmeraj več. Ali ni že marsikdo, ki se je odlikoval z velikimi darovi, pokazal v nji samo srednjo mero? Navsezadnje je ostal poprečen, v najboljšem primeru samo akademski duh, na zunaj poln ugleda, na znotraj brez prave trdnosti, kakršno si lahko vzame v zakup matematik ali naravoslovec. In tako je bila bojazen, kako se bo Ž. znašel v nevarnem svetu, ki si ga je izbral za svojega, več kot upravičena. Kmalu nas je pomirila vest, da je v svojem novem stanu enako odličen, kot je bil v nekdanji šoli; tudi zdaj so njegov talent, razumnost, mirna delavnost zbudili pozornost vseh. Toda vse to še zmeraj ni bilo zagotovilo prihodnosti. Ali je kaj bolj tveganege, kot je filo-

zofova pot v sedanjem času? Za zmeraj so minile dobe, ko je bila filozofija zaokrožena, pregledna, na različne načine mogoča resnica. Zdaj je postalo v nji vse nepregledno, vse nezaključeno, vse na različne načine nemogoče; kot da jo sestavljajo vse mogoči zorni koti, šole in smeri, od katerih si nobena ne more lastiti prave veljave, ker ne more več sama obseči resničnosti vsega. Kdor hoče misliti o najvišjih lastnostih biti, mora zapisati dušo temu ali onemu filozofu, ki ga spodbija toliko drugih; prevzeti mora postopke, zoper katere vstane takoj na desetine drugih, docela drugačnih. Kdor hoče biti zares natančen, mora o enem samem filozofu premišljati toliko časa, dokler se ne spremeni v specialista, kakršnih je polno v vseh vedah, a so v filozofiji posebna nesreča, ker so v kričočem nasprotju z njeno težnjo k absolutnemu. Filozofija tega časa je negotova, vržena iz svojega naravnega središča, razbita na kose. Kaj je vedel in mislil o vsem tem Ž.? Ali se mu je že odkrivala resnica v podobi filozofske Meduze? Ali jo je nemara čutil od daleč? Poredkoma sem ga srečaval, še takrat je bil molčeč. Toda ta molk je bil morda posledica njegove velike skromnosti. S hvaležno vljudnostjo je omenjal predavanja in profesorje; o bistvu filozofije, ki je postala njegov pravi dom, ni izrekel niti besede.

K. je odhajal s šole brez zmagoslavja, pa tudi brez prave skromnosti; podobno, kot jo je prenašal. Matura se mu je za silo posrečila, nato je skoznjo izginil v življenje, ki požira mlade ljudi, jih obteše in oskube, brž ko postorijo nujne opravke, ki jih je zanje pripravila družba v skrbi, da bi jih vsaj za nekaj časa obdržala v prividnem svetu vnaprej začrtanega reda, trdno določenega smisla. K. je izginil v življenje tako popolnoma, da se je nekaj časa komajda kaj vedelo o njem. Ali se je morda posvečal študiju? Ali pa je ubiral pota svobodne fantovščine? Nato se je naenkrat razkrilo, da je tako rekoč čez noč, zato pa dokončno našel pravo mesto; ne v kakšnem skrivnem kotu današnjega sveta, ampak kjer je ta svet najbolj na očeh — kjer morda šele postaja svet v tistem pomenu, v katerega verjamemo moderni ljudje. Zdi se, da je bila vloga televizijskega napovedovalca kot nalašč, da je lahko vanjo vložil svoje darove; čeden obraz, moško zunanost, žameten glas, spreten govor, ki ni bil v ničemer oseben, toda prijeten zaradi brezosebne tekočnosti. Takšen je stopal pred kamero, da bi pred očmi tistih, ki še verjamejo, da se lahko resnica spreminja v podobo prijetnega videza, uprizarjal eno od mnogih vlog današnjega sveta. Morda se je že tudi poročil, si uredil družinsko življenje, toda o tem nismo vedeli ničesar. Poznali smo ga samo še takšnega, kakršen je stopal v mali štirikotnik zaslona — tu se je razpiral svet, v katerem je moral odslej živeti za druge. Toda to še ni bilo vse njegovo življenje. Onstran štirih stranic, ki so zapirale to malo čarobno okno sveta, je moral obstajati še drug svet, o katerem smo lahko marsikaj domnevali, ne da bi vedeli kaj gotovega. Predstavljal sem si ga v podobi neprestanega gibanja med ljudmi, po ustanovah in po mestu, s kolegi in z dekleti, med nenehnimi ločevanji, srečavanji, vračanji; v iskanju spodobnih oblek, ki te napravijo sprejemljivega kot del sveta, v katerem igraš svojo vlogo; v navezovanju stikov med ljudmi, ki te lahko potrdijo za del takšnega sveta in gledajo tvojo vlogo, medtem ko sami igrajo svojo. Za ozadje tej igri so bili številni bistroji, pločniki in parkirišča, velike trgovske hiše in moteli, povsod prijazni, toda zelo bežni in hitri znanci — ves ta enolični, dobro namazani, zmeraj enako vrteči se novinarski svet s svojimi drobnimi veselji in skrbmi, s čenčami, zasebnimi

in stanovskimi težavami, s krokanji in nepretrgano delovno mrzlico; s precejšnjimi količinami alkohola, s starajočimi se donjuani in tem letom primernimi ženskami; zmeraj na tekočem z vsemi dogodki politike, gospodarstva in kulture, vendar o ničemer zares poučen, za nobeno stvar zares zastavljen. Svet, ki je do kraja razbit na kose, vendar znosen prav zato, ker se za njegovimi hipnimi trzljaji ne skriva želja po občem in absolutnem, ampak samo še skrivna odpoved, spoznanje o mejah in merah vsega človeškega. Morda prav zato prava podoba človeškega sveta, kjer je vse naravno postalo umetno, vse neskončno končno, vse nečloveško človeško.

Šele zdaj, ko je postalo do konca jasno, da je Ž. umrl, sem si moral izbrskati iz spomina njegovo zadnjo podobo. Kdaj in kje sem ga zagledal zadnjič? Ali je bilo tistega leta, ko so študentje bili gibanje in so v njegovem imenu posedli fakulteto? Enega teh poletnih, od mestne vročine puhtočih dni sem ga srečal v veliki veži, zgubljenega med številnimi predmeti, ki naj bi napolnili ozračje z žarečo razgibanostjo, s spontanostjo, ki bo zdaj zdaj kot žareča raketa švignila kvišku in se razpočila v tisoč sijajnih isker, nato pa vžgala vse okrog sebe. Ž. je bil z vso osebno navzočnostjo zraven, vendar na svoj posebni, zmeraj enak način. Med drugimi, ki so se gnetli pred mikrofoni in uprizarjali spontano literarno dejavnost, je bil viden zaradi svoje posebne nevidnosti; skoz množico se je gibal skoraj negiben, postajal je del splošne razgibanosti s svojo zadržanostjo, tej veseli študentski obnovi se je dajal na razpolago z vljudnim smehljajem, ki je bil kot znamenje vere v skrivni smisel dogajanja. Ali je vedel in videl kaj več? Ali je na vse to gledal z očmi filozofa? Ali pa ga je nemoč filozofije že gnala v nekaj, kar ni bilo filozofija, ampak otroška igra z absolutnim? Na zunaj je bil videti kot zmeraj; za spremembo si je dal rasti brado in s tem prispeval k skupni šegi, ki je terjala, naj se človek s pomočjo zunanjih znamenj posveti obnovi življenja. To je bilo tistega leta, ko še ni začutil znamenj usodne bolezni.

Bili smo že sredi avgusta, poletje je postajalo zmeraj bolj zmagovito, že se je z zasoplimi gibi vzpenjalo proti zadnjemu vrhuncu. Šele zdaj se mi je prikazal Ž. v spominu takšen, kot sem ga ugledal poslednjič, morda mesec dni pred odhodom na otok v tem delu morja. Bilo je sredi velike junijske vročine, ko je bled in suh, vendar ne prečitno bolan, stopal v avtobus. Srečanje ni bilo prijetno, vedel je in vedel sem, da je zapisan smrti. Vsi smo bili zapisani smrti, toda pred njim je skrivna roka že čisto jasno izpisala na nevidno steno besedo o koncu. Ko sva spregovorila, so se besede komaj dotikale, brez pravega cilja so drsele druga mimo druge v prostor brez besed, brez smisla, brez odmeva. Pred kratkim sem bral njegove misli o Chomskem — to je najbrž vse, kar je objavil — zato sem vljudno omenil to zadevo. Odzival se je z mirno skromnostjo, ki se je dokončno zaprla vase. Nenadoma sem začutil skrivno željo, da bi ga z dotikom, kot se je dogajalo v starih legendah, ozdravil. Toda za to sta bila v teh davnih izmišljenih zgodbah potrebna vera in zaupanje. Zdaj ni bilo vere, ni bilo čudeža, ni bilo rešitve. Ko sem v naglici izbral besede za slovo, nisem našel pravih; dejal sem srečno. Njegov pogled je šel skozi naočnike vame in nato, kot da se odbija od vsega resničnega, skozme v točko, ki jo je videl sredi svojega razgleda edino on sam.

Kdaj je bilo in kako, ko se je zadnjič pojavil pred mano K.? Morda na cesti, ko se je živahen in nemiren prikazal sredi sebi podobnih moških, da ga je bilo težko razločevati med njimi. Teh srečanj je bilo več, vendar

nobeno takšno, da bi se zares strnilo v nazoren spomin. Torej se bom moral odločiti za takšnega K., kot sem ga zadnje leto po naključju zagledal na televizijskem zaslonu. Slika se je sprožila iznenada, bila je samo trenutek v tekočem zaporedju podob, ki požirajo druga drugo, kot da si svet sproti natika in snema različne obraze. K. se je znašel sredi zaslona nepričakovano, čeden kot zmeraj, glas mu je bil žametasto trden, bral je začuda gotovo, kot da je bil v slovenščini od nekdanj odličnjak; bilo je očitno, da ima pravi govorni dar. Vsebina stavkov se ga ni tikala, prav zato jih je izgovarjal iz jasne, vsem razumljive razdalje, vsak stavek se je razumno lahek položil pred poslušalca. Toda že se je slika spremenila, K. je izginil. Kako je umrl? Iz časopisa, ki je prinesel novico na mali otok, ni bilo mogoče razbrati ničesar. Ali je bil hudo bolan? Toda ljudje njegove vrste v tej starosti ponavadi še ne podlegajo usodnim boleznim. Te se jih lotijo čez nekaj let ali celo desetletij, ko se jim življenjska podstat sredi časa, ki jih požira, usodno obrabi ali pred časom utruji. Torej je bila hitra, nepričakovana, naključna nesreča. To je smrt v veseli družbi, v omami sredi naglo tekočega sveta, v objemu časa, ki požira in nanagloma požre, kar je njegovega. Sredi usodnega, zadnjega trčenja zaveza svet in se v hipu spremeni v otrplo masko. Katero življenje je bilo vrednejše, katera smrt bolj neusmiljena, kateri konec krivičnejši?

Avgust se je približal septembru, nenadoma se je nad nas zgrnilo slabo vreme, prihrula je nevihta, dež je nekaj dni pral otok in morje vsenaokoli. Ko se je ozračje pomirilo, je obležala v njem nepremična sivina, hlad in mir sta naznanjala jesen. Od daleč smo slutili jesenske čase, poletje se je za zmeraj končalo. Prišel je trenutek, ko bo treba odriniti z otoka, iz osamljenosti smo se morali vrniti na kopno, kjer nas je čakal hrup resničnejšega sveta. Že smo se vkrcali na ladjo, ki je bila napol prazna; kot za slovo so jo naselili zadnji potniki, ki so se s tega dela morja odpravljali na svoje prave domove. Dan je bil jasen, toda iz poznega popoldneva je skoraj neopazno zrasel večer, po nekaj urah vožnje je nad morje legel mrak. Bila je trda tema, ko smo se približali kopnemu. Skozi večer smo z napetimi očmi zagledali visoki, črni obris gore, pod katero smo bili namenjeni v pristan. Gora je postajala zmeraj višja in bližja. Potniki so stali na palubi, vsak zase, nepremični in molčeči, kot je navada ob poznem pristanku; obrnjeni k bližajoči se gmoti, ki je rasla in rasla, kot da jih bo vsak hip sprejela v mračno naročje. Tema in mrak sta bila za kratek hip skoraj popolna; nato se je iz teme, kot da se je njena zavesa na hitro razprla in postala prozorna, zasvetlikalo tisoč luči, izpod mračne gmote je zasijalo mesto, sredi gostega venca temè se je znova prikazalo življenje.